

СХІД * EAST

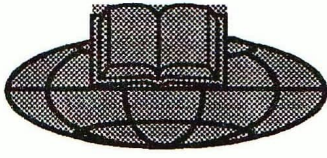
аналітично-інформаційний журнал
analytic and informative journal

Лютий-березень №3 (27) 1999

- ☞ Економіка
- ☞ Філософія,
культура
- ☞ Історія

СХІД * EAST

Журнал засновано 1995 року
Засновники: Володимир БІЛЕЦЬКИЙ
Світлана ЄРЕМЕНКО

реєстраційне свідоцтво КВ № 2729 від 02.06.1997 р.

Автор концепції, шеф-редактор
Володимир БІЛЕЦЬКИЙ,
доктор технічних наук

Головний редактор
Світлана ЄРЕМЕНКО,
член Спілки журналістів України

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Микола ЧУМАЧЕНКО, академік НАН України,
доктор економічних наук, м.Київ
В'ячеслав ЛЯШЕНКО, кандидат економічних наук,
редактор відділу економіки, м. Донецьк
Борис БУРКИНСЬКИЙ, член-кореспондент НАН
України, доктор економічних наук, м.Одеса
Степан ВОВКАНИЧ, академік Папської Академії
соціальних наук, доктор економічних наук, м.Львів
Ігор СОРОКА, доктор економічних наук, м. Донецьк
Белла ШЕЛЕГЕДА, доктор економічних наук,
професор, м. Донецьк
Ігор ПАСЬКО, кандидат філософських наук,
професор, редактор відділу філософії, м. Донецьк
Василь КРЕМІНЬ, президент Академії педагогічних
наук України, доктор філософських наук, м. Київ
Григорій ВОЛИНКА, доктор філософських наук,
професор, м. Київ
Володимир КАСЬЯН, доктор філософських наук,
професор, м. Київ
Володимир МЕЛЬНИКОВ, доктор філософських
наук, професор, м. Донецьк
Олександр КРИВУЛЯ, доктор філософських наук,
професор, м. Харків
Василь ПІРКО, доктор історичних наук, редактор
відділу історії, м. Донецьк
Роман ЛЯХ, доктор історичних наук, професор,
м. Донецьк
Петро ТРИГУБ, доктор історичних наук, професор,
м. Миколаїв
Петро ДОБРОВ, доктор історичних наук, професор,
м. Донецьк
Володимир КРАВЧЕНКО, доктор історичних наук,
професор, м. Димитрів
Віталій ЗАБЛОЦЬКИЙ, кандидат історичних наук,
редактор міжнародного відділу, м. Донецьк
Євген КІСТЬЯНЦ, технічний редактор, м. Донецьк

Видає: *Український культурологічний
центр*,
м. Донецьк

Друкується за рекомендацією Вченої ради Центру

Набір та верстка **Наталія Лоснко**
Коректор **Камелія САЛИВОН**

АНАЛІТИЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЖУРНАЛ
ANALYTIC AND INFORMATIVE JOURNAL

ЗМІСТ

№3 (27)

лютий-березень 1999

Юрій Макогон
Україна і Донеччина в контексті світових
тенденцій економічного розвитку.....3

Ігор Сорока
Підприємництво і його мотивація як
економіко-філософські феномени: діалектика
раціонального та ірраціонального.....9

Василь Товстик, Ігор Бритченко
Реальний капітал в сучасних умовах.....17

Фарід Урманов
Малий бізнес — стан та перспективи
розвитку.....24

Лілія Дмитриченко, Валерія Литвин
Механізм політики стабілізації й економічного
зростання в Україні.....28

М. Болюх, М. Горбатов, А. Заросило
Аналіз організації грошового обігу в банку.....34

ФІЛОСОФІЯ, КУЛЬТУРА

Маргарита Бородінова
Тарас Шевченко і святе письмо
(діалог двох культур).....40

Микола Примуш
Типи партій та партійних систем.....43

Олексій Демінський
Спорт як спосіб соціалізації фізичної
культури.....48

Володимир Попов
Сучасна духовна криза і шляхи трансформації
ментальних засад господарювання.....53

Олег Блацишин
М. Данилевський і О. Шпенглер: дві концепції
теорії культурно-історичних типів.....56

ІСТОРІЯ

Микола Лагоша
Органи міліції Донеччини в 1945-1953 рр.....59

Віталій Липинський
Соціальний захист дитинства в Україні
у 20-ті роки.....63

ББК 65.9(4УКР) 26

РЕАЛЬНИЙ КАПІТАЛ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Василь ТОВСТИК,

кандидат педагогічних наук, доцент, академік Академії економічних наук України, ректор Макіївського економіко-гуманітарного інституту

Ігор БРИТЧЕНКО,

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Макіївського економіко-гуманітарного інституту

Розглянуто проблеми, пов'язані з інвестиційними процесами та накопиченням капіталу в умовах сучасної економіки. Докладно проаналізовано характеристики реального капіталу, джерела додаткового прибутку (надприбутку) від нього, співвідношення рівнів споживання та накопичення, джерела фінансових інвестицій, риси українського ринку капіталів. Розглянуто специфіку створення інвестиційних ресурсів банківською системою. Підкреслено, що в умовах науково-технічного прогресу та ринкових відносин найбільш важливим, економічно доцільним та реальним капіталом є сучасні технології та інші продукти наукової й інтелектуальної діяльності. Наголошується на важливості створення ефективного соціально-правового механізму відповідальності керівників комерційних банків перед суспільством.

Для визначення суті інвестицій як важливого економічного явища і фінансового джерела для створення, функціонування і розвитку суб'єктів господарської діяльності необхідно насамперед дати визначення самому поняттю інвестицій.

В нашому повсякденному житті слово "інвестиція" не завжди має те ж значення, яке йому надається в економічних дискусіях. "Чистим інвестуванням", чи капіталовкладенням називають чистий приріст реального капіталу суспільства (будівлі, обладнання, матеріально-виробничі запаси тощо). Обиватель же говорить про "інвестування", коли він купує ділянку землі, цінні папери чи будь-яку іншу власність. Чисте інвестування має місце лише тоді, коли створюється новий реальний капітал. Водночас перед економістами постає важливе питання при розгляді інвестиційних процесів: що власне розуміти під реальним капіталом? Припустимо, що велике промислове підприємство частину свого прибутку направляє на будівництво чергового цеху для випуску нового виду продукції. Будівництво нового цеху, який є об'єктом нерухомості, формально виглядає як приріст реального капіталу суспільства. Проте цілком

можливо, що після завершення будівництва нового цеху і установаження необхідного обладнання попиту на продукцію, для виробництва якої велось будівництво об'єкта, не буде зовсім або він знизиться настільки, що виробництво в технологічних умовах побудованого цеху буде нерентабельним і економічно невиправданим.

У таких умовах менеджер підприємства очевидно спробує продати побудований об'єкт нерухомості. Проте на практиці побудований цех навряд чи буде реалізованим через відсутність попиту на такий об'єкт нерухомості, який досить складно чи дорого переобладнати для інших цілей, потенційних покупців може не влаштувати його географічне місцезнаходження (наприклад, якщо цех розташований на території підприємства і не має незалежних під'їзних шляхів) тощо.

В такому випадку стає очевидним той факт, що виділення частини прибутку підприємства для створення нового реального капіталу у вигляді цеху чи технологічної лінії, що формально носять ознаки інвестицій, у певних умовах, по суті, є звичайною втратою капіталу і чистим збитком для підприємства.

Так, на думку багатьох економістів, причиною неефективних тенденцій при здійсненні приватизації в країнах СНГ, особливо грошової її частини, став той факт, що більша частина державного майна у вигляді основних фондів і майнових комплектів великих промислових підприємств, формально оцінена як реальний капітал, створений в умовах централізованого фінансування і призначений для задоволення потреб централізованої планової економіки, зовсім не є реальним капіталом в умовах ринкових відносин або є не настільки "реальним", наскільки передбачалось раніше. Це пов'язано з тим, що продукція великих підприємств-гігантів в умовах ринку через відсутність попиту не може бути реалізована в тих ж гігантських обсягах, як і при плановій економіці, що суттєво знижує рентабельність виробництва аж до її економічної недоцільності. Разом з цим реалізувати майновий комплекс таких підприємств чи репрофілювати їх основні засоби далеко не завжди можливо. Крім того, на існуючі приватизаційні процеси накладаються зміни кон'юнктури світового ринку товарів, послуг і фінансів, які пов'язані з подальшим розвитком технічного прогресу.

Аналізуючи викладене, можна зробити висновок, що в інвестиційному процесі важливим елементом є саме капітал, на створення якого витрачаються інвестиційні ресурси.

Безумовно, капітал, що створюється у процесі інвестування, повинен бути реальним. Під реальністю капіталу необхідно розуміти сукупність конкретних його характеристик:

1. Капітал, що створюється у процесі інвестування, повинен бути спроможним окупити себе з урахуванням зміни вартості грошей в часі.
2. Реальний капітал повинен бути ліквідним.
3. Капітал повинен виконувати соціально корисну функцію.

Розглянемо детально кожен характеристику.

1. Ресурси, що інвестуються для створення реального капіталу, незалежно від їх виду повинні мати грошове вираження їх вартості. Інакше можливість зіставлення отриманих доходів з розміром інвестованих коштів буде відсутня. Сукупний прибуток від інвестування повинен перевищувати розмір інвестованих коштів, скоригований на зміну (зменшення) вартості капіталу за проміжок часу, здійснення інвестиційного проекту і на розмір чистого прибутку інвестора. Це пов'язано із загальновідомим положенням про те, що вартість грошей (а, відповідно, і інвестиційних ресурсів або їх грошового еквівалента) змінюється в часі. В умовах ринкових відносин і ринкових механізмів регулювання в банківській сфері та при наявності дворівневої банківської системи держави вартістю грошей в часі є облікова ставка Національного (центрального) банку країни. Це стосується й економіки України. Для повноти формування залежностей окупності реального капіталу необхідно вибрати фіксований проміжок часу. У

фінансах таким проміжком традиційно вважається фінансовий рік.

Наочно взаємозв'язок між вартістю реального капіталу і його складовими виглядає так:

$$PK = IP + \frac{IP * OC}{100\%} * t + ЧП$$

де РК—реальна вартість капіталу, що утворилась у процесі інвестування;

IP—розмір (грошовий еквівалент) інвестованих ресурсів для створення реального капіталу;

t—термін інвестиційного проекту;

OC—облікова ставка Національного банку України;

ЧП—розмір чистого прибутку інвестора.

Розмір чистого прибутку інвестора повинен обов'язково враховуватися, оскільки будь-які інвестиції здійснюються з метою отримання прибутку. Звичайно, необхідно враховувати і той факт, що на розмір чистого прибутку і на реальну вартість капіталу впливатимуть ставки оподаткування. Проте це тема для окремого дослідження.

Важливим є те, що дана формула відображає прогнозовану реальну вартість капіталу, яка є лише бажаною вартістю. Наперед визначити, що скільки буде коштувати в майбутньому, навряд чи візьметься найдосвідченіший економіст чи брокер, адже життя повне несподіванок. Якби інвестори точно знали, куди вкладати інвестиційні ресурси, то в країнах з ринковою економікою були б відсутні явища банкрутства чи неплатоспроможності. Перед економічною наукою стоїть завдання розкрити основні тенденції, закономірності і залежності між економічними явищами і подіями.

2. Реальний капітал повинен бути ліквідним, тобто мати здатність бути реалізованим іншому інвестору в досить короткий проміжок часу. Ліквідність капіталу значною мірою залежить від наявності фінансової інфраструктури і механізмів відчуження тих чи інших форм капіталу. Найбільш організованим механізмом ринкового відчуження капіталу є біржа. Тому найбільш ліквідними є капітали, які можуть котуватися на валютній, фондовій чи товарній біржах. Проте сама по собі приналежність капіталу до відповідних груп не є гарантією його ліквідності. Ліквідність капіталу залежить від таких факторів:

- "реальність" капіталу, тобто його здатність створювати чистий прибуток і мати реальну вартість;

- можливості диверсифікації реального капіталу, тобто можливості його використання для інших цілей або репрофілювання основного капіталу;

- надійності, забезпеченості капіталу, тобто наявності чи відсутності факторів ризику конкретної галузі, в якій здійснюється підприємницька діяльність.

3. Реальний капітал безумовно повинен виконувати конкретну соціально-корисну функцію. Наочним прикладом великих фінансових матеріальних інвестицій, які не створюють реального капіталу, може бути створення майнових комплексів в оборонній галузі, створення виробництва задля виробництва. Наслідком перерозподілу національного доходу і валового внутрішнього продукту країни в галузі, які виробляють верстати і обладнання задля виробництва іншого обладнання, а не для задоволення потреб людей, стали кризові явища та розпад високорозвинутої індустріальної економіки СРСР, яка опиралася на багаті природні і людські ресурси. В умовах ринкових відносин реальний капітал створюють лише ті інвестиції чи комплекс інвестиційних заходів, кінцевою метою яких є задоволення попиту людей як представників соціального суспільства, оскільки платоспроможний попит є рушійною силою прогресу в ринковій економіці.

Ми підійшли до необхідності аналізу джерел формування інвестиційних потоків, тобто до основного питання: звідки беруться інвестиційні ресурси й який максимальний розмір інвестицій можна залучити для створення реального капіталу? В основі формування джерел інвестування лежить дохід. Залежно від конкретного учасника господарських відносин можна виділити такі основні види доходів як джерел інвестиційних ресурсів:

Тобто ми прийшли до висновку, що між суб'єктами господарської діяльності виникає дилема: яку частину коштів направляти на споживання, а яку, відповідно, на заощадження. Особливу роль в цьому процесі займає банківська система, яка володіє унікальним механізмом формування інвестиційних ресурсів, навіть в умовах відсутності всіх видів накопичень і інвестицій в економіці країни. Про це мова піде пізніше.

Як ми бачимо, суспільство і його окремі суб'єкти вимушені постійно вибирати: витратити кошти на накопичення (тобто на капіталізацію або створення нового капіталу) чи на споживання. Споживчий попит суспільства постійно зростає, і єдиним стимулом для капіталізації (накопичення) частини отриманих доходів служить можливість отримання додаткового доходу, який принесе частина доходу (капіталу), що інвестована в реальний капітал з метою отримання прибутку, щоб в майбутньому задовольняти свої потреби в значно більшому обсягу. Проте в цьому ж недалекому майбутньому знову виникне стимул направлення частини доходу від реального капіталу у створення нового капіталу. Безперервність цього процесу забезпечує наявність постійної потреби в існуванні ринку капіталів і його ефективному функціонуванні. Найбільш наочним та ефективним ринком капіталів є фондова біржа, яка чітко відображає стан і схильність суспільства до накопичення чи

№	Суб'єкт господарської діяльності	Вид доходу, що створює джерело для інвестування
1	Держава	Національний (валовий) дохід
2	Банківська система	Грошова маса, що перебуває в обігу за відрахуванням розміру обов'язкового резервування (норми резервування)
3	Підприємства всіх форм власності (включаючи спільні), приватні підприємці	Сумарний дохід всіх суб'єктів підприємницької діяльності
4	Фізичні особи (громадяни) в ролі найманих працівників і службовців	Сумарний обсяг фонду оплати праці

Цілком очевидно, що суб'єкти господарської (підприємницької) діяльності не можуть направляти всі отримані від своєї діяльності доходи на інвестиційні цілі. Значна частина доходів направляється не на накопичення у вигляді створення реального капіталу, а на споживання, тобто оплату господарських потреб і задоволення поточних потреб суб'єктів господарської діяльності. Зрозуміло, що держава повинна здійснювати фінансування соціальних програм, інших невиробничих витрат, підприємства всіх форм власності повинні купувати сировину, матеріали, виплачувати заробітну плату і інші витрати, наймані працівники повинні витрачати зароблені кошти на харчування, одяг, задовольняти свої духовні, культурні, освітні та медичні потреби тощо.

споживання.

Закономірним є питання: що ж є джерелом додаткового прибутку (чи надприбутку) для реального капіталу, задля якого вилучається частина доходу? Відповідь проста: кошти, що направляються суб'єктами підприємницької діяльності на споживання, тобто на придбання товарів і послуг у підприємств (суб'єктів господарської діяльності), і є джерелом їх доходу, додаткового доходу (чи надприбутку). Звичайно ж цей дохід (чи надприбуток) нерівномірно розподіляється серед підприємств, окремі підприємства зазнають збитків, незважаючи на великі обсяги інвестицій. Але нині мова йде про тенденції, що охоплюють всі підприємства в цілому, тобто всю сукупність процесів, які

відбуваються на макроекономічному рівні.

В результаті кругообігу інвестиційних ресурсів, що склався в економіці і на ринку капіталів, встановлюється відповідна рівновага. Суть її полягає в тому, що чим більше суб'єкти господарської діяльності витрачають на споживання, тим більші доходи (чи наддоходи) від реального капіталу, і тим більше зростає стимул накопичувати (капіталізувати). Це призводить до скорочення споживання і, як наслідок, скорочує доходи (наддоходи) від реального капіталу та знижує стимули для накопичення і збільшену споживання.

Розглядаючи питання, пов'язані з інвестиційною діяльністю, необхідно звернути увагу на класифікацію інвестиційних процесів. Залежно від характеру інвестованих коштів інвестиції можуть бути фінансові, матеріальні і трудові. Фінансові інвестиції здійснюють переважно банки, трастові і страхові компанії, рідше підприємці, держава, населення.

Матеріальні інвестиції здійснюють переважно підприємства і населення шляхом внесення матеріальних майнових цінностей і статутні фонди підприємств та організацій. До трудових інвестицій можна віднести участь окремих осіб чи колективів у виробничому процесі (наприклад, при об'єднанні громадян в будівельний кооператив), внесення авторського права, винаходу, "ноу-хау" чи іншого продукту інтелектуальної праці в статутний фонд підприємств для подальшого їх використання у виробничому процесі з метою отримання прибутку.

Джерелами фінансових інвестицій можуть бути фонди, створені внаслідок:

- 1) емісії акцій підприємства;
- 2) залучення позичкових коштів, в тому числі банківських кредитів;
- 3) використання фондів трастових компаній і пенсійних фондів;
- 4) використання податкових і інших пільг, що надані державою;
- 5) формування і розширення резервних фондів страхових компаній;
- 6) позик у міжнародних фінансових організацій і приватних інвесторів.

Матеріальні інвестиції можуть здійснюватися шляхом:

- 1) внесення майна в статутні фонди підприємств;
- 2) надання підприємствам давальної сировини для подальшої переробки;
- 3) створення державного резерву сировини й інших резервів;
- 4) надання товарних кредитів і лізингових операцій.

Особливу роль і значення в інвестиційній діяльності відіграє національна банківська система. Її провідна роль полягає не тільки в тому, що банки здійснюють фінансові інвестиції, які значно

ефективніші від матеріальних. Банки не тільки є найбільшими потенційними інвесторами за обсягом ресурсів.

Банківська система в цілому володіє унікальною технологією (механізмом) формування, концентрації і примноження інвестиційних ресурсів, яка дозволяє їм здійснювати інвестиційну діяльність навіть в умовах відсутності накопичень в економіці країни. Особливо важлива роль банківської системи в тих економічних умовах, які склалися в Україні. Характерними рисами українського ринку капіталів є:

1. Держава не може виконувати функцію серйозного інвестора через дефіцит бюджету, його ненаповнюваність, значний обсяг зовнішнього та внутрішнього боргу, ускладненого міжнародною фінансовою кризою.

2. Населення не має значних заощаджень у зв'язку з невисоким рівнем фонду оплати праці і низькою соціальною захищеністю.

3. Іноземні інвестиції в економіку України не досягли обсягів, які можуть істотно поліпшити економічний стан на макроекономічному рівні.

4. Фондовий ринок (ринок капіталів) в Україні нерозвинутий, що не дозволяє використовувати ефективний механізм емісії акцій відкритих акціонерних товариств.

5. Приватизація не дала можливості здійснити концентрацію капіталу, зацікавити стратегічного інвестора, створити ефективні механізми залучення інвестицій у промислові підприємства.

В таких умовах роль банківських інвестицій в економіку країни особливо важлива. *І все таки основою особливої ролі комерційних банків в інвестиційному процесі є перш за все унікальний механізм формування інвестиційних ресурсів, яким володіє лише банківська система.* Ніякі інші фінансові інститути, підприємства чи держава не володіють аналогічним інструментарієм. Саме завдяки цьому унікальному механізму комерційні банки залишаються високоприбутковими суб'єктами підприємницької діяльності навіть в умовах важкої економічної кризи, падіння обсягів промислового виробництва і інших негативних наслідків, пов'язаних з кризовими явищами.

Специфіка створення інвестиційних ресурсів банківською системою складається з двох основних і принципових особливостей організації банківської діяльності.

Перша. Одним з найважливіших джерел формування кредитного портфеля комерційних банків є тимчасово вільні залишки коштів, що знаходяться на розрахункових рахунках клієнтів. Це стає можливим завдяки тому, що всі підприємства для здійснення господарської діяльності повинні мати розрахункові (поточні) рахунки в банках. Здійснюючи розрахунково-касове обслуговування клієнтів, комерційний банк постійно володіє деякою знеособленою сумою коштів на розрахункових (поточних) рахунках клієнтів. Розмір цього перехідного залишку з одного операційного банківського дня в другий

залежить від таких факторів:

- кількості клієнтів комерційного банку і розміру обігу коштів на розрахункових рахунках клієнтів;

- різниці між сумою коштів, отриманих на рахунки клієнтів, і сумою вихідних платежів.

Розмір залишків коштів, що знаходяться на рахунках клієнтів, коливається в часі в кожному конкретному банку в зв'язку з різницею між вихідними і вхідними сумами платежів. Проте сума залишків на рахунках всієї банківської системи залишається незмінною. Це відбувається тому, що вихідні платежі одного комерційного банку є вхідними для іншого, і навпаки.

Даний вид банківських ресурсів є основою механізму високої рентабельності і прибутковості комерційного банку навіть в умовах економічної кризи. Так відбувається тому, що перехідний залишок коштів клієнтів комерційних банків є тимчасово незатребуваний і може бути використаний (тимчасово вилучений) банком з іншою метою, тобто для здійснення кредитних (інвестиційних) операцій. Залишки на рахунках клієнтів вигідно відрізняються від інших джерел формування банківських ресурсів (наприклад, депозитів або акціонерного капіталу) тим, що вони є безкоштовними (або майже безкоштовними) джерелами формування кредитних (інвестиційних) фондів. В той час, коли по акціях банку, депозитам чи іншим видам вкладів комерційний банк повинен виплачувати проценти, прибуток банку відповідно становить різницю між сумою отриманих процентів і виплачених по вкладах, яка називається маржою. В умовах, коли за ресурси в вигляді залишків на рахунках клієнтів платити не потрібно (або практично непотрібно), розмір доходу комерційного банку різко збільшується. Цим і викликана жорстка конкурентна боротьба комерційних банків за своїх клієнтів.

Важливою особливістю формування кредитних (інвестиційних) фондів комерційного банку із тимчасово вільних залишків на розрахункових рахунках клієнтів є те, що банк формує інвестиційні фонди з коштів клієнтів незалежно від того, які операції здійснюють їх клієнти. Тобто незалежно від того, як клієнт розпоряджається своїми доходами – витрачає їх на споживання чи накопичення (капіталізацію), ці доходи призначені для формування інвестиційних ресурсів комерційного банку. Для формування кредитних (інвестиційних) фондів банку достатньо самого факту грошових доходів клієнта, тому що грошові (фінансові) доходи можуть бути отримані тільки на розрахунковий рахунок в банку. Іншими словами, *що навіть в умовах, коли всі клієнти комерційних банків направляють всі свої доходи на споживання, окремі комерційні банки і вся банківська система в цілому може формувати інвестиційні фонди (кошти для капіталізації).*

Необхідно зазначити, що для формування інвестиційних фондів комерційних банків не можуть бути використані всі вільні ресурси на

розрахункових (поточних) рахунках клієнтів. Це пов'язано з тим, що розмір залишків таких коштів коливається у часі і його важко передбачити. У випадку, коли сума вхідних платежів клієнтам банку буде меншою за суму вихідних платежів, а всі вільні кошти клієнтів використані для інвестування, банк може стати неспроможним виконати свої зобов'язання перед клієнтами на різницю між сумою вхідних і вихідних платежів. Звичайно, комерційний банк може позичити частину коштів для покриття дефіциту, що виник. Найбільш ефективним та мобільним видом позики в таких умовах є міжбанківський кредит. Міжбанківський кредит дозволяє вирівняти той дисбаланс, який щоденно виникає в кожному окремому комерційному банку в зв'язку з коливанням розміру залишків грошових коштів на рахунках клієнтів, що виникає внаслідок здійснення клієнтами господарської діяльності. Але міжбанківський кредит не може бути єдиним інструментом вирішення проблеми, оскільки фінансовий стан конкретного банку залежить від багатьох різних факторів. В зв'язку з цим виникає необхідність резервування частини тимчасово вільних коштів, що знаходяться на розрахункових рахунках (р/р) клієнтів банку, для створення стабільних умов роботи банку та підвищення його надійності. В Україні теж резервування здійснюється шляхом встановлення єдиної норми резервування Національним банком України, яка обов'язкова для всіх комерційних банків. Таким чином, можна стверджувати, що **окремий комерційний банк може створювати кредитні (інвестиційні) ресурси в розмірі сумарних залишків на рахунках клієнтів банків за вирахуванням норми (розміру) обов'язкового резервування.**

Важливим є те, що розмір інвестиційних можливостей окремого комерційного банку, який утворений завдяки доходам його клієнтів, також є основою механізму створення нових інвестиційних ресурсів, але вже всієї банківської системи. Це є наступною основною особливістю впливу банківської системи на інвестиційні процеси.

Друга. Наступною найважливішою особливістю банківської системи, що принципово відрізняє її від інших організацій та підприємств при здійсненні інвестиційної діяльності є той факт, що **при інвестуванні коштів окремим комерційним банком банківська система багаторазово примножує інвестиційні ресурси та інвестиційні (кредитні) вкладення в економіку країни.**

Це відбувається з допомогою грошового мультиплікатора і специфіки формування банківських ресурсів. Суть механізму мультиплікатора полягає в тому, що при кредитуванні (інвестуванні) комерційний банк шляхом перерахування тимчасово вільних коштів клієнтів на рахунки позичальників збільшує кількість коштів, що перебувають в обороті, тобто поповнює розрахункові (поточні) рахунки інших підприємств (збільшує доходи інших

підприємств). Збільшений розмір коштів на розрахункових (поточних) рахунках первісних отримувачів ресурсів знову збільшує інвестиційні можливості комерційного банку, який використовує їх для нових інвестицій. Так відбувається до повного використання інвестиційних ресурсів банківською системою. Єдиним фактором, що обмежує мультиплікаційний ефект, є норма резервування. Загальновідомою є формула:

$$IK = (IB - IP) \cdot \frac{1}{R}, \text{ де}$$

IK—новостворений інвестиційний капітал банківської системи;

IB—інвестиційні видані;

IP—інвестиційні погашені;

R—норма обов'язкового резервування, що встановлена Національним банком України.

На наочному прикладі ми бачимо, якщо комерційний банк інвестує 1000 гривень при одночасному погашенні 200 грн. попередніх інвестиційних вкладень і нормі резервування, що дорівнює 20%, то новостворений інвестиційний капітал банківської системи складе:

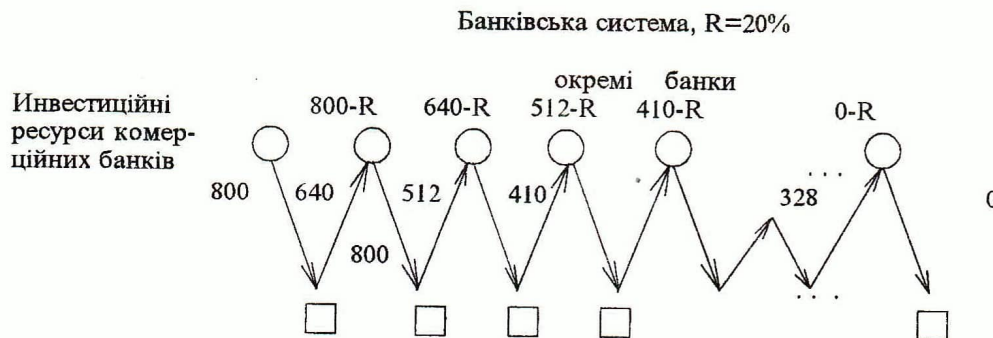
$$IK = (1000 - 200) / 20\% = 4000 \text{ гривень}$$

На прикладі чітко видно, що в разі інвестування комерційним банком 800 гривень інвестиції всієї банківської системи складуть 4000 гривень, тобто інвестиційний ефект окремого комерційного банку буде помножений всією банківською системою у кількість разів, що обернено пропорційна нормі резервування.

Схематично мультиплікаційний ефект банківської системи зображений на рисунку №1.

З наведеної формули ми бачимо, що розмір інвестиційних можливостей банківської системи залежить від норми обов'язкового резервування. Чим норма резервування більша, тим менший розмір інвестиційних ресурсів має система, але система (тобто комерційні банки як окремо взяті, так і всі разом) стає більш надійною. І навпаки, при зменшенні норми резервування зростають інвестиційні можливості системи (тобто зростають можливості капіталізувати дохід), але одночасно зменшується надійність та стійкість системи, тобто підвищується ступінь ризику. Під ступенем ризику розуміють ризик втрати (або функціональної непридатності) самої системи, яка може генерувати інвестиційні ресурси незалежно від накопичувальних чи споживчих тенденцій у суспільстві. Стає очевидним твердження: *чим більше накопичуємо (капіталізуємо), тим більше*

Рис.1. Схема мультиплікаційного ефекту банківської системи

ризикуємо, і навпаки. Але якщо не здійснювати накопичення взагалі, то виникає ризик повного зношення ("проїдання") існуючого, тобто створеного раніше капіталу. Отже, справедливим є твердження про те, що суспільство не може тільки споживати чи тільки накопичувати (капіталізувати) ресурси, воно через економічні механізми повинно одночасно виконувати обидві ці функції.

Норма обов'язкового резервування при цьому виконує важливі суспільно-економічні функції, що перераховані нижче:

1. Норма резервування дозволяє Національному банку України керувати

надійністю банківської системи.

2. Дозволяє регулювати інвестиційні можливості банківської системи, тобто керувати процесами накопичення (капіталізації) та споживання.

Саме тому *при загостренні кризових явищ в економіці Національний банк зменшує норму резервування, стимулюючи накопичувальні тенденції, і збільшує її при відносній стабілізації, підвищуючи надійність банківської системи.* Питання виникнення та зниження різних ризиків займає особливе місце у фінансовій теорії і практиці інвестиційної діяльності та економіці в цілому.

Отже, ми бачимо, що завдяки унікальним банківським механізмам і технологіям основне місце в інвестиційному процесі займає банківська система.

Необхідно особливо підкреслити, що основою формування інвестиційних ресурсів комерційних банків є, як це не дивно на перший погляд, не фінансові (банківські) капітали, тобто не кошти акціонерів чи залучені (позичені) кошти.

Основою надприбутковості, колосальної економічної ефективності і великих інвестиційних можливостей комерційних банків і всієї банківської системи є унікальна технологія банківської справи, унікальний механізм створення інвестиційних ресурсів. Саме технологія банківської справи, що ґрунтується на двох її принципових відмінностях від усіх інших суб'єктів господарських відносин, включаючи державу, а не фінансовий капітал самих банків ставить банківську систему в центр інвестиційних процесів і на вершину фінансової піраміди, що регулює процеси накопичення та споживання суспільства.

В класичному розумінні доход, вилучений для накопичення у вигляді інвестицій у створення основних матеріальних чи інших фондів, є основою для отримання прибутку чи надприбутку в майбутньому у вигляді економічної віддачі від використання цього капіталу (тобто матеріальних та інших фондів). Згадаємо безсмертну формулу Карла Маркса: гроші—товар—нові гроші. Чи іншу відому теорію цього ж автора, основою якої є твердження про те, що капіталіст, він же володар і власник капіталу (тобто накопичених раніше матеріальних, фінансових чи інших засобів виробництва), наймає працівників для виробництва суспільно корисного продукту з метою його продажу та отримання доходу. Більша частина цього доходу у вигляді додаткової вартості залишається капіталісту, тому що саме він є власником засобів виробництва, тобто власником капіталу. Іншими словами, саме капітал, на думку легендарного класика, лежить в основі доходу, додаткової вартості або надприбутку.

Основою доходу чи наддоходу банківської системи є не капітал, а унікальна технологія, унікальний механізм утворення, використання та примноження інвестиційних ресурсів, як продукт інтелектуальної діяльності та суспільної економічної думки.

Аналізуючи вище викладене, можна стверджувати, що в умовах науково-технічного прогресу і ринкових відносин найбільш важливим, найбільш економічно доцільним, найбільш реальним капіталом є сучасні технології та інші продукти наукової та інтелектуальної діяльності людей як основа

для отримання доходу і його накопичення (капіталізації) для підприємств, держави та людини.

Особливе місце в розвитку наукової думки, спроможної створювати технології, які є реальним капіталом в умовах ринкових відносин, займає економічна наука. Саме цим пояснюються великі інвестиції та капіталовкладення в наукові дослідження, стимулювання інтелектуальної діяльності і розвиток освіти в країнах з розвинутою ринковою економікою.

Унікальною особливістю банківської технології, спроможної утворювати та примножувати інвестиційні ресурси, є її суспільно-соціальне значення. В умовах ринкових відносин банкір, що керує приватним банком, не просто вирішує проблеми власника чи трудового колективу, який йому підпорядкований. Інвестиційна діяльність комерційного банку впливає на розвиток економіки країни і регіону, створення інвестицій і формування національного доходу і національного багатства всього суспільства, розвиток накопичувальних і споживчих тенденцій, економічну надійність та безпеку суспільства тощо. Але суспільство поки ще не знайшло ефективного соціально-правового механізму відповідальності керівників комерційних банків перед суспільством. Створення такого механізму буде неминуче тільки після повного усвідомлення членами суспільства важливої ролі комерційних банків в інвестиційних, економічних і соціальних процесах.

© В. Товстик, І. Бритченко